

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДРЬОМІНА НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 341.645+341.388

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНИХ
КРИМІНАЛЬНИХ СУДІВ І ТРИБУНАЛІВ

Спеціальність: 12.00.11 – міжнародне право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі міжнародного права і міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент, заслужений юрист України
Черкес Марко Юхимович,
завідувач кафедри міжнародного права і міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України
Буроменський Михайло Всеволодович,
професор кафедри міжнародного права та державного права зарубіжних країн Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

кандидат юридичних наук, професор
Репецький Василь Миколайович,
завідувач кафедри міжнародного права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Провідна установа: Харківський національний університет внутрішніх справ МВС України

Захист відбудеться “23” жовтня 2006 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.10 в Інституті міжнародних відносин національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул.. Мельникова 36/1.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01017, м. Київ, вул.. Володимирська 58, к. 10.

Автореферат розіслано “__22__” вересня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.М. Гнатовський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Міжнародна кримінальна юрисдикція являє собою порівняно нове правове явище в системі кримінального правосуддя, яка складалася століттями. В основі ідеї міжнародної кримінальної юрисдикції лежить споконвічне прагнення людства до миру та справедливості. Шлях до миру через торжество справедливості й шлях до справедливості за допомогою встановлення миру визначають безупинний розвиток цієї ідеї, всупереч перешкодам, що виникають внаслідок політичних подій і наукових догм.

Вирішення проблем співіснування міжнародної і національних кримінальних юрисдикцій, визначення їхніх меж і принципів взаємодії – одне з найбільш складних і актуальних завдань сучасної юридичної науки. Стає дедалі очевидно, що внутрішньодержавні судові системи не завжди здатні адекватно реагувати на злочини, що несуть реальну небезпеку людській цивілізації. Культура безкарності продовжує стимулювати подальше розширення масштабів насильства й зростання злочинності. Одним із важливих способів боротьби з безкарністю є створення системи міжнародної кримінальної юстиції.

У 2002 році розпочав свою діяльність постійний орган міжнародної кримінальної юстиції – Міжнародний кримінальний суд (МКС). Римський статут Міжнародного кримінального суду, що прийняла 17 липня 1998 року Дипломатична конференція повноважних представників під егідою ООН, має юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства. Ця історична подія ознаменувала собою велику перемогу міжнародного співтовариства в боротьбі з безкарністю та рішучий крок до утвердження в світі верховенства права. Питання про ратифікацію Римського Статуту МКС, підписаного Україною 20 січня 2000 року, залишається на порядку денному та пов'язане з вирішенням низки складних правових проблем. Дослідження юрисдикції міжнародних кримінальних судів і трибуналів набуває не тільки наукового, але й практичного значення.

Теорії кримінальної юрисдикції, що стали доктринальною основою сучасної концепції міжнародної кримінальної юрисдикції, розробляли відомі вчені XIX століття, зокрема А.-В. Гефтер, К. Грольман, М.А. Захаров, Л.А. Камаровський, М.М. Коркунов, Ф. Лист, Ф.Ф. Мартенс, Е.К. Симсон, М.С. Таганцев, Р. Фон-Моль. У XX столітті становлення концепції міжнародної кримінальної юрисдикції було пов'язане з іменами Х. Беллота, Доннедєс де Вабра, В. Пеллі, Н. Політиса та інших учених, що працювали в руслі так званої “уніфікаційної” течії.

Великий внесок у розвиток ідеї міжнародної кримінальної юстиції зробили такі вчені, як К. Амбос, Л. Арбур, М.Х. Арсанджані, К.Д. Аскін, М.Ч. Бассіуні, К.Л. Блейкслі, А. Бос, Л. Кафліш, А. Кассезе, П. Сезаре, Р.С. Кларк, Дж. Кроуфорд, Г. фон Гебель, Ф. Кірш, К. Кіттічайсарі, Р. Мей, Т. Мерон, Дж.О.В. Мюллер, Дж. Мерфі, В.П. Нанда, А. Пеле, Р.Б. Філіпс, Л.Н. Сада, М. Шарф, Д.Дж. Шефер, В. Шомбург, Дж. Стоун, В. Точіловський, О. Тріфтерер, Е. Вільмшурст, Р.К. Вьотцель, А. Ціммерман та інші.

У радянській та пострадянській юриспруденції теорію міжнародної кримінальної відповідальності розвивали праці М.С. Алексєєва, В.С. Верещетина, І.М. Іванової, Ю.М. Колосова, Н.С. Лебедевої, Д.Б. Левіна, І.А. Ледах, Є.Г. Ляхова, В.П. Панова, А.І. Полторака, М.М. Полянського, В.В. Пустогарова, М.Ю. Рагінського, П.С. Ромашкіна, А.М. Трайніна, Г.І. Тункіна, Н.А. Ушакова, С.В. Черниченка, І.П. Бліщенко, Ю.Г. Васильєва, Р.А. Каламкаряна, Н.І. Костенка, І.І. Лукашука, Р.А. Мюллерсона, А.В. Наумова, Ю.А. Решетова, І.В. Фісенка та інших відомих вчених.

В українській юридичній науці до проблеми міжнародно-правової кримінальної юрисдикції вперше звернувся М.В. Буроменський. Важливі аспекти міжнародного кримінального правосуддя і боротьби з міжнародними злочинами розглядали у своїх працях В.Ф. Антипенко, М.М. Антонович, В.П. Базов, В.Г. Буткевич, С.М. Вихрист, С.В. Ісакович, О.В. Касинюк, Д.І. Кулеба, Н.А. Зелінська, А.А. Маєвська, В.Т. Маляренко, А.С. Мацко, С.М. Морозов, М.І. Пашковський, В.П. Пилипенко, М.Ф. Селівон, В.С. Семенов, Т.Л. Сироїд, Є.Л. Стрельцов, В.В. Фуркало, О.Н. Ярмиш та інші вчені. Проте дотепер вітчизняна правова наука на

концептуальному монографічному рівні не розглядала проблему юрисдикції міжнародних кримінальних судів. У цьому контексті існує нагальна необхідність заповнити прогалини в наукових дослідженнях сутності юрисдикції міжнародних кримінальних судів і трибуналів, її юридичних підстав, видів, основних параметрів і тенденцій розвитку, чим зумовлюється актуальність теми, теоретичне значення та практична доцільність її обрання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Спрямованість дисертаційного дослідження відповідає програмі наукових досліджень Одеської національної юридичної академії. Тема є складовою частиною загальної наукової теми “Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави” (номер державної реєстрації – 0101 V 001195) і відповідає проблематиці наукових досліджень кафедри міжнародного права і міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Основна мета дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного, всебічного аналізу доктринальних основ, правової регламентації і практики реалізації міжнародної кримінальної юрисдикції виявити тенденції й оптимальний механізм її розвитку, а також сформулювати науково-практичні пропозиції з питання визнання Україною юрисдикції міжнародних кримінальних судів і трибуналів.

Мета дослідження обумовила поставлення таких завдань:

здійснити ретроспективний аналіз доктринального і практичного розвитку концепції міжнародної кримінальної юрисдикції; визначити поняття юрисдикції міжнародних кримінальних судів і трибуналів; дати дефініцію та класифікацію її видів;

виявити специфіку договірної і позадоговірної (загальнообов'язкової) юрисдикції міжнародних кримінальних судів і трибуналів, їх основ і правової природи;

дослідити юридичну природу юрисдикції Нюрнберзького і Токійського військових трибуналів, її зміст та особливості;

вивчити юридичні підстави юрисдикції міжнародних трибуналів міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та щодо Руанди, в контексті проблеми їх легітимності; проаналізувати й узагальнити відповідні судові рішення;

проаналізувати зміст і межі юрисдикції *ratione loci, ratione materiae, ratione personae, ratione temporis* міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та щодо Руанди, а також Спеціального суду для Сьєрра-Леоне, вивчити й узагальнити судові рішення з цих питань;

здійснити юридичний аналіз Римського Статуту МКС в частині, що регламентує умови і порядок здійснення його юрисдикції, розглянути основні параметри часової, персональної та предметної юрисдикції МКС;

дослідити теоретичні і практичні аспекти реалізації принципу комплементарності юрисдикції МКС, проаналізувати його відповідність національному законодавству України;

розробити й обґрунтувати пропозиції, спрямовані на ратифікацію Україною Римського Статуту МКС та імплементацію його положень;

виявити основні тенденції і перспективи розвитку міжнародної кримінальної юрисдикції, її реальні можливості у боротьбі з культурою безкарності.

Об'єкт і предмет дослідження. **Об'єктом дисертаційного дослідження є норми міжнародного права, що регламентують заснування і діяльність міжнародних кримінальних судів і трибуналів (їх зміст, механізм формування та реалізації, функціонування, тенденції розвитку, ефективність), а також суспільні відносини, врегульовані цими нормами.**

Предметом дисертаційного дослідження є юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів: її доктринальні і правові підстави, генезис, зміст, практика реалізації, перспективи й основні напрями розвитку.

Методи дослідження. Наукова обґрунтованість сформульованих висновків визначається широкою сукупністю методів наукового пізнання. Дослідження побудоване на основі принципу методологічного плюралізму як найважливішій передумові одержання достовірного знання, а також таких принципів, як принцип історизму, об'єктивності й конкретності, принципі єдності предмета і методу вивчення. Застосовувалися загальні методи наукового пізнання й спеціальні

методи юридичної науки. Із загальних методів наукового пізнання в дисертації використані, зокрема, такі методи, як діалектичний, логічний, історичний, системно-структурний, порівняльний, прогностичний. За допомогою діалектичного методу проблема кримінальної юрисдикції міжнародних судових органів вивчалася в її суперечливості й розвитку. Системно-структурний метод дозволив досліджувати юрисдикційний режим міжнародних судів як цілісну систему, виділити окремі елементи її структури, дати їх функціональну характеристику і проаналізувати взаємозв'язки. Використання історичного методу дозволило проаналізувати різні етапи розвитку теорії і практики міжнародної кримінальної юрисдикції в їх хронологічній послідовності, у конкретних формах історичного прояву. У рамках хронологічного дослідження генезис концепції міжнародної кримінальної юрисдикції розглядається на різних часових відрізках: у період до Першої світової війни, між двома світовими війнами, після Другої світової війни (період “холодної війни”), в останнє десятиліття ХХ століття. Аксиологічний підхід дозволив розглянути міжнародну кримінальну юрисдикцію з погляду її характеристики як цінності, що відповідає загальнолюдським ідеалам. У процесі дослідження використовувалися загальнологічні методи і прийоми пізнання, зокрема аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, індукція і дедукція, аналогія і моделювання. Прогностичний метод застосовувався для оцінки перспектив розвитку міжнародної кримінальної юстиції. Серед спеціальних методів юридичної науки використовувався, зокрема, техніко-юридичний (формально-догматичний) метод для інтерпретації положень, що містяться в міжнародних угодах, резолюціях міжнародних організацій, національному законодавстві. Порівняльно-правовий метод дозволив виявити загальні тенденції й істотні розходження щодо імплементації Римського Статуту Міжнародного кримінального суду в законодавстві різних країн.

Наукова достовірність результатів дисертації забезпечується тим, що для досягнення цілей і завдань дослідження були вивчені міжнародні угоди і резолюції міжнародних організацій, які встановлюють міжнародну кримінальну юрисдикцію; матеріали, що відображають процес їх розробки і прийняття; міжнародно-правові звичаї, що мають відношення до розглянутого питання, рішення міжнародних кримінальних судів і трибуналів; внутрішньодержавне конституційне, кримінальне, кримінально-процесуальне право ряду держав у контексті здійснення юрисдикції міжнародних кримінальних судів і їх взаємодії з національними судовими системами; рішення національних судів.

Теоретичною базою дисертаційного дослідження є праці В.Г. Буткевича, М.В. Буроменського, О.Ф. Висоцького, В.А. Василенка, В.Н. Денисова, В.І. Євінтова, Л.Г. Заблоцької, О.В. Задорожного, С.В. Ісаковича, І.І. Лукашука, О.О. Мережка, В.В. Мицика, В.І. Муравйова, В.М. Репецького, К.К. Сандровського, Л.Д. Тимченка, В.В. Фуркала, М.Ю. Черкеса, В.Л. Чубарева та інших вітчизняних і зарубіжних учених.

Наукова новизна дисертації. Ця робота є першим в українській науці міжнародного права комплексним монографічним дослідженням генезису, юридичної природи, основ, умов здійснення й основних параметрів кримінальної юрисдикції міжнародних судів і трибуналів, у якому розглянуті наступні положення, що виносяться на захист:

сформульовано поняття юрисдикційного режиму міжнародного кримінального суду чи трибуналу як нормативного комплексу, що регламентує правові підстави юрисдикції, умови та порядок її здійснення, межі юрисдикції й інші юрисдикційні аспекти заснування і діяльності такого суду чи трибуналу;

доведено, що юрисдикційний режим міжнародного кримінального суду має відповідати вимогам легітимності, цілісності та єдності. Питання про легітимність міжнародних кримінальних судів, що слід розуміти як правомірність їх заснування, торкається самої суті поняття юрисдикції суду як наданої йому влади здійснювати судові повноваження в певних межах. Вимога єдності припускає існування єдиних умов здійснення юрисдикції стосовно всіх осіб, ситуацій, держав, на які вона поширюється. Вимога цілісності припускає взаємозв'язок і узгодженість його елементів, неприпустимість обмежень, здатних порушити юрисдикційну систему;

обґрунтовано існування двох основних видів міжнародної кримінальної юрисдикції: 1) загальнообов'язкової (позадовірної) юрисдикції, здійснюваної від імені світового

співтовариства; 2) мультинаціональної (договірної) юрисдикції, здійснюваної на підставі угоди держав, що засновують судовий орган. Доведено, що реальну здатність протистояти культурі безкарності світове співтовариство одержить у тому разі, якщо буде використовувати обидва названі види міжнародної кримінальної юрисдикції;

обґрунтовано характеристику юрисдикції міжнародних кримінальних трибуналів по колишній Югославії та Руанді як загальнообов'язкової і пріоритетної юрисдикції, здійснюваної “від імені світового співтовариства”. Основою для прийняття рішень відносно заснування Радою Безпеки судових органів зі загальнообов'язковою юрисдикцією є: 1) універсальна злочинність діянь, що підлягають переслідуванню, та їх правова кваліфікація як злочинів, що порушують інтереси світового співтовариства в цілому; 2) політична оцінка ситуації, яка являє собою загрозу міжнародному миру і безпеці, що дозволяє Раді Безпеки діяти на підставі Глави VII Статуту ООН;

вивчено та узагальнено судові рішення міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* по колишній Югославії та Руанді щодо правомірності пріоритету юрисдикції міжнародного трибуналу перед юрисдикцією національних судів;

визначено специфіку й основні характеристики юрисдикції *ratione loci, ratione temporis, ratione personae* міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*. Характерною рисою *ratione temporis* такої юрисдикції є те, що вона може поширюватися на діяння, вчинені до надання судовому органу такої юрисдикції. Специфіка *ratione materiae* юрисдикції полягає в тому, що вона охоплює діяння, які є злочинами за загальним міжнародним правом;

вперше в Україні проаналізовані й узагальнені рішення міжнародних трибуналів, що містять тлумачення їхньої юрисдикції *ratione materiae*; доведено, що рішення трибуналів є серйозним внеском у світову юриспруденцію і значно впливають на розвиток концепції міжнародної кримінальної юрисдикції і міжнародне кримінальне право у цілому;

на прикладі Спеціального суду по Сьєрра-Леоне визначено зміст змішаної договірної юрисдикції, що об'єднує елементи національної і міжнародної юрисдикцій; оцінені перспективи та тенденції розвитку цієї форми юрисдикції;

досліджено юридичну природу, підстави й умови здійснення юрисдикції МКС, часова і предметна юрисдикція МКС; проаналізовано поняття “найсерйозніші злочини, що викликають стурбованість усього міжнародного співтовариства” і склади злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду;

сформульовано пропозиції з імплементації міжнародно-правових норм, що регламентують міжнародну кримінальну юрисдикцію, у національне право України, зокрема обґрунтована доцільність внесення змін до Конституції України, які б усунули правові перешкоди наданню Україною згоди на обов'язковість для неї Римського Статуту МКС, а також прийняття Закону “Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом і іншими органами міжнародної кримінальної юстиції”.

Наукове і практичне значення отриманих результатів полягає у наступному:

у сфері законотворчої діяльності висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані при вирішенні питання про ратифікацію Римського Статуту МКС і внесенні змін у Конституцію України, а також прийняття Закону України “Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом і іншими органами міжнародної кримінальної юстиції”;

у сфері науково-дослідної діяльності результати дослідження можуть бути використані для подальшого вдосконалення концепції міжнародної кримінальної юрисдикції;

у навчально-методичній роботі матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці навчальних посібників та підручників з міжнародного права, при вивченні дисциплін “Міжнародне право”, “Міжнародне кримінальне право”; в розробленні спецкурсів з проблем міжнародного права.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації доповідалися на наукових семінарах і конференціях, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції “Судовий захист прав людини: національний і європейський досвід” (Одеса, 2001); Міжнародному семінарі “Інформаційне забезпечення боротьби з організованою злочинністю” (Одеса, 2002); Міжнародному семінарі “Безпека в Причорноморському регіоні”; Шостій звітній

науковій конференції професорсько-викладацького складу й аспірантів ОНЮА (Одеса, 2003); Сьомій звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу й аспірантів ОНЮА (Одеса, 2004); Міжнародній конференції “Міжнародне право після 11 вересня 2001 року” (Одеса, 2004); Міжнародній науково-практичній конференції “Римський Статут Міжнародного кримінального суду: імплементація на національному рівні” (Київ, 2004).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 12 статтях здобувачки, опублікованих у фахових наукових виданнях, перелік яких затверджує ВАК, а також розділі монографії “Соціально-правові аспекти тероризму” (Одеса, 2003).

Особистий внесок здобувача. Всі сформульовані у публікаціях положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень.

Структура дисертації визначена метою, задачами та логікою викладення дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 15 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 240 сторінок, з них основного тексту 209 сторінок. Список використаних джерел займає 31 сторінку, складається зі 340 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, охарактеризовано стан її наукової розробленості, визначені мета, завдання, об’єкт, предмет, метод, сформульовано положення, у яких розкривається наукова новизна дисертації.

Перший розділ – “Еволюція концепції міжнародної кримінальної юрисдикції” містить чотири підрозділи та висновки.

У підрозділі 1.1. – “Доктринальні підстави міжнародної кримінальної юрисдикції” – ідентифікується поняття кримінальної юрисдикції і розглядається його генезис. Сформульовано поняття юрисдикційного режиму міжнародних кримінальних судів та його принципи, серед яких виділені вимоги легітимності, цілісності та єдності. У ході ретроспективного дослідження концепції міжнародної кримінальної юрисдикції автор аналізує міжнародно-правові теорії кримінальної юрисдикції, які в XIX сторіччі поділялися на дві основні групи, названі: одні – теоріями егоїстичними, що впливають виключно з ідеї окремої держави, а інші – теоріями космополітичними, що беруть до уваги й інтереси міжнародні. Робиться висновок, що ідея міжнародної кримінальної юрисдикції, здійснюваної “ім'ям світового співтовариства”, стала логічним наслідком розвитку космополітичної теорії кримінальної юрисдикції і уявлення про “всесвітню розправу”.

У підрозділі 1.2. – “Розвиток концепції міжнародної кримінальної юрисдикції в період між двома світовими війнами” – аналізується інтенсивний розвиток теорії міжнародної кримінальної юрисдикції, який почався після Першої світової війни. Версальський договір, що передбачав здійснення юрисдикції особливого міжнародного суду для суду над колишнім німецьким кайзером, став важливим етапом у цьому процесі. Ліга Націй неодноразово обговорювала питання про утворення спеціального суду, компетентного відправляти правосуддя у зв'язку з порушеннями міжнародного публічного порядку, а також злочинами проти права народів.

У підрозділі 1.3 – “Реалізація концепції міжнародної кримінальної юрисдикції в заснуванні та діяльності Нюрнберзького і Токійського воєнних трибуналів” – розглядається процес заснування післявоєнних міжнародних кримінальних трибуналів, підстави і специфіка їх предметної, часової, персональної і просторової юрисдикції. Відзначається, що Нюрнберзький і Токійський трибунали за способом заснування, юрисдикцією та характером застосовуваного права були органами міжнародної кримінальної юстиції. Нюрнберзький трибунал, створений на основі Статуту Міжнародного воєнного трибуналу, який було прийнято на Лондонській конференції, одержав свої юридичні повноваження з того факту, що кожна з держав, яка була стороною в договорі про його заснування, мала юрисдикцію щодо злочинів та осіб, котрі в них обвинувачувалися. Лондонська угода, таким чином, являла собою договір про об'єднання незалежних національних юрисдикцій. Потрібно визнати, що поряд із традиційними юрисдикційними підставами в основі юрисдикції кожної держави, що уклала угоду, лежав

принцип “юрисдикції переможців”, що не применшує юридичної та політичної значимості прецедентів.

У підрозділі – 1.4. **“Розвиток концепції міжнародної кримінальної юрисдикції в період “холодної війни”** – досліджуються спроби заснувати суд для здійснення міжнародної юрисдикції. Незважаючи на значні політичні розбіжності, які перешкоджали реалізації ідеї міжнародної кримінальної юстиції, вона інтенсивно розвивалася та одержала переконливе обґрунтування. Велику роль у цьому процесі відіграла Комісія міжнародного права ООН. Авторка аналізує діяльність Комісії і створених нею Комітетів та робить висновок, що багато їх пропозицій не втратили свого значення дотепер.

Другий розділ – **“Юрисдикція сучасних міжнародних кримінальних судів і трибуналів *ad hoc*”** – містить чотири підрозділи та висновки.

Підрозділ 2.1. – **“Підстави та юридична природа юрисдикції міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* по колишній Югославії та Руанді”** – присвячений питанням визначення правових підстав юрисдикції заснованих Радою Безпеки ООН на початку 90-х років ХХ століття міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та щодо Руанди. Рада Безпеки звернулася до заснування таких судових органів як засобу здійснення своєї основної функції захисту міжнародного миру та безпеки, загроза яким виникла в зв'язку із ситуацією на території колишньої Югославії та в Руанді. Таким чином, юрисдикція трибуналів заснована на використанні Радою Безпеки своїх примусових повноважень відповідно до глави VII Статуту ООН, у зв'язку з чим стала підставою для гострих політичних і наукових дискусій з приводу легітимності Трибуналу. У зазначеному підрозділі аналізуються рішення Судової й Апеляційної камер Трибуналу по колишній Югославії у справі *Prosecutor v. Tadic*, в яких було досліджено питання про підстави юрисдикції Трибуналу та визнано, що його заснування знаходиться у межах повноважень Ради Безпеки ООН.

У підрозділі 2.2. – **“Просторова, часова і персональна юрисдикція міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* по колишній Югославії та Руанді”** – висвітлюються найбільш складні аспекти юрисдикції *ratione loci, temporis, personae*. На основі дослідження прецедентної практики трибуналів окреслюються межі цих видів юрисдикції.

У підрозділі 2.3. – **“Предметна юрисдикція міжнародних кримінальних трибуналів по колишній Югославії та Руанді”** – на основі вивчення рішень трибуналів і аналізу наукової літератури досліджується юрисдикція *ratione materiae*, формулюються склади охоплених нею злочинів. Відзначається, що практика міжнародних кримінальних трибуналів значно вплинула на розвиток матеріально-правових аспектів міжнародного кримінального права.

Підрозділ 2.4. – **“Змішана кримінальна юрисдикція Спеціального суду по Сьєрра-Леоне”** – містить аналіз підстав та юридичної природи юрисдикції. Визначається, що змішана кримінальна юрисдикція Суду, яка діє на підставі Резолюції Ради Безпеки ООН та угоди між урядом держави та ООН, являє собою сполучення елементів загальнообов'язкової і договірної форм міжнародної кримінальної юрисдикції. Подібні інтернаціоналізовані суди у разі вдалої діяльності можуть закласти основу для застосування нового підходу до викорінювання безкарності та сприяти встановленню міжнародних стандартів правосуддя в національних правових системах.

Третій розділ – **“Юрисдикція постійного Міжнародного кримінального суду, заснованого відповідно до Римського статуту”** – складається з семи підрозділів.

У підрозділі 3.1. – **“Питання юрисдикції у дискусіях про Статут міжнародного кримінального суду”** – розглядається складний процес розробки, узгодження і прийняття тексту Римського Статуту в частині, яка стосується юрисдикційного режиму Суду. Аналізується робота Комісії міжнародного права.

У підрозділі 3.2. – **“Юридична природа юрисдикції Міжнародного кримінального суду та умови її здійснення”** – відзначається, що МКС являє собою унікальну форму інтегрованого міжнародного судоустрою. Його юрисдикція заснована на багатосторонньому договорі та за своєю юридичною природою є, насамперед, договірною. Разом з тим, у деяких ситуаціях

юрисдикція Суду набуває позадоговірного, загальнообов'язкового характеру. У підрозділі вивчаються умови здійснення юрисдикції Суду згідно Римському статуту.

У підрозділі 3.3 – “Загальнообов'язкова юрисдикція Міжнародного кримінального суду і його взаємини з Радою Безпеки ООН” – досліджується механізм надання Суду загальнообов'язкової юрисдикції, на який покладаються великі надії у справі боротьби з безкарністю, запобігання конфліктам і постконфліктного врегулювання, його теоретичне обґрунтування та практичне втілення. Особлива увага приділена першому досвіду наділення Суду загальнообов'язковою юрисдикцією – прийняттю Радою Безпеки резолюції 1593 (2005), що ухвалила передати Прокуророві Суду ситуацію в Дарфурі (Судан).

У підрозділі 3.4 – “Принцип комплементарності юрисдикції Міжнародного кримінального суду” – розглядається співвідношення національної юрисдикції та юрисдикції Суду, засноване на принципі комплементарності. Відзначається, що в зв'язку з принципом комплементарності виникають проблеми щодо сумісності положень Статуту з конституційними нормами ряду держав. Розглядаючи питання відповідності положень Статуту Суду Конституції України, авторка аналізує відповідний Висновок Конституційного Суду України, а також досвід виходу країн Європи зі зазначеної правової колізії.

У підрозділі 3.5 – “Часова юрисдикція Міжнародного кримінального суду” – відзначається, що юрисдикція Суду не має ретроактивного характеру. Він може розглядати тільки злочини, вчинені після набрання чинності Статутом. У підрозділі аналізуються складності, які виникають в тому разі, якщо юрисдикція Суду поширюється на громадян держави, що стає учасницею Статуту після того, як він набув чинності.

У підрозділі 3.6 – “Персональна юрисдикція Міжнародного кримінального суду” – підкреслюється, що Статут засновано на принципі індивідуальної кримінальної відповідальності. Юрисдикція Суду поширюється на фізичних осіб, котрі досягли вісімнадцятилітнього віку на момент вчинення злочину. Службове становище та відповідні імунітети суб'єкта не обмежує персональну юрисдикцію Суду.

У підрозділі 3.7 – “Предметна юрисдикція Міжнародного кримінального суду” – відзначається, що предметна юрисдикція Суду охоплює “найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння усього міжнародного співтовариства”, а також злочини проти відправлення правосуддя, перелічені у статті 70 Статуту. Принцип “*nullum crimen sine lege*”, сформульований у статті 22, чітко обмежує предметну юрисдикцію Суду злочинами, прямо зазначеними у Статуті. Звернувши увагу на те, що у Статуті відсутнє визначення однієї з чотирьох категорій основних злочинів, які підпадають під його юрисдикцію – агресії, авторка зазначає, що деякою мірою це є правовим нонсенсом, якій породжує істотні правові проблеми. Поширення юрисдикції незалежної судової установи – МКС – на злочин агресії вимагає створення спеціального юрисдикційного режиму, що спирається на рішення зовнішнього стосовно Суду політичного органу – Ради Безпеки – щодо факту агресії з боку держави.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукового завдання, яке полягає у комплексному та всебічному аналізі доктринальних основ, правової регламентації та практики реалізації міжнародної кримінальної юрисдикції і виявляється в наступних висновках:

1. Поняття “юрисдикція” є категорією як національного, так і міжнародного права. При всій розмаїтості можливих модифікацій, міжнародна кримінальна юрисдикція може бути двох типів: договірна (мультинаціональна) і загальнообов'язкова. Вузька концепція судової юрисдикції зводиться до компетенції судового органу, тобто меж юрисдикції за часом, місцем, персональною і предметною характеристикою. Таке трактування юрисдикції може бути застосовне в національному контексті, але не в міжнародному праві. Стосовно юрисдикції міжнародних кримінальних судів (трибуналів) питання про їхню легітимність, яку слід розуміти як правомірність заснування, торкається самої суті поняття юрисдикції як влади (*power*) здійснювати судові повноваження у визначених межах. Дане питання є першочерговим та обумовлює всі інші

аспекти юрисдикції. Таким чином, проблема легітимності заснування міжнародного судового органу є центральною проблемою його юрисдикції.

2. Правова основа юрисдикції заснованих на початку 90-х років минулого століття міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* щодо колишньої Югославії та Руанди істотно відрізняється від юрисдикційних основ Нюрнберзького і Токійського трибуналів. Вона ґрунтується на компетенції Ради Безпеки відповідно до глави VII Статуту ООН. Створення трибуналів, які мають міжнародну кримінальну юрисдикцію *ad hoc*, стало специфічним примусовим заходом, що відповідає потребам ситуації, яка характеризується існуванням загрози міжнародному миру і безпеці.

3. Юрисдикція МКС базується на багатосторонньому договорі – Римському Статуті, прийнятому 17 липня 1998 року. Стаючи учасницею Статуту, держава визнає тим самим юрисдикцію Суду стосовно злочинів, що входять у його предметну юрисдикцію. “Автоматична” юрисдикція Суду, яка припускає *ipso facto* прийняття юрисдикції Суду самою участю держави у Статуті, є великим досягненням у міжнародному праві. Принцип комплементарності як основа здійснення юрисдикції Суду – новий вид взаємин національної і міжнародної юрисдикцій.

4. Ситуація, при якій були вчинені один чи кілька злочинів, що підпадають під предметну юрисдикцію МКС, може бути передана під юрисдикцію Суду Радою Безпеки на підставі глави VII Статуту ООН. Отже, юрисдикція стає обов'язковою навіть тоді, коли держава, на території якої були вчинені злочини, чи держава, громадянином якої є обвинувачуваний, не є учасницею Статуту. Передбачений Статутом механізм об'єднання двох принципово різних видів кримінальної юрисдикції – договірної та загальнообов'язкової – викликає істотні заперечення. Критики такої комбінації в будь-якому разі виявляються правими, оскільки те, що є слушним стосовно договірної міжнародної кримінальної юрисдикції, важко адаптувати до примусової, і навпаки. Вертикальна (примусова) міжнародна кримінальна юрисдикція і горизонтальна (договірна) – мають принципово різну природу, отже їх комбінація, як видається, є не надто надійною.

Доводиться констатувати існування правових недоліків у такій конструкції – недоліків, що, в остаточному підсумку, здатні призвести до її руйнування. Прагматичні міркування, що змушують сполучати ці види юрисдикції, безумовно, виправдано прийняті до уваги в конкретній політичній ситуації, що існувала під час заснування МКС, однак вони не можуть нівелювати суперечності, закладені в основу такої конструкції. Головне питання полягає в тому, чи здатні ці суперечності похитнути споруджувану будову постійного міжнародного кримінального правосуддя.

5. Очевидна необхідність існування обох видів юрисдикції: і договірної, і позадоговірної. У цьому зв'язку необхідно визнати, що заснування МКС як постійного судового органу, який має кримінальну юрисдикцію, не виключає того, що в екстраординарних випадках, які потребують втручання світового співтовариства, може бути визнано доцільним створення міжнародних судів (трибуналів) *ad hoc*, аналогічних трибуналам щодо колишньої Югославії та щодо Руанди, а також інтернаціоналізованих трибуналів зі змішаною юрисдикцією.

6. Міжнародна кримінальна юстиція допомагає перервати нескінченний цикл помсти і насильства. Вона здатна сприяти тому, щоб міжнародні злочини не залишалися безкарними, а також, по можливості, запобігались чи невідкладно припинялися. Україна не має залишатися осторонь від зусиль, які здійснює світове співтовариство. Для усунення правових перешкод до ратифікації Україною Римського Статуту МКС і створення передумов для співробітництва з усіма легітимно заснованими міжнародними судовими органами, які мають кримінальну юрисдикцію, доцільно, на наш погляд, доповнити Конституцію України таким положенням: “Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, заснованого Римським Статутом Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року, а також інших органів міжнародної кримінальної юстиції, заснованих відповідно до міжнародного права”. У зазначеному контексті під “іншим органом міжнародної кримінальної юстиції” варто розуміти міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc* та інтернаціоналізовані суди, що мають змішану юрисдикцію, які засновані чи будуть засновані відповідно до міжнародного права.

7. У разі ратифікації Україною Римського Статуту МКС доцільно прийняти Закон України “Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом та іншими органами міжнародної кримінальної юстиції”, який би регламентував, зокрема, порядок ухвалення рішення про передачу ситуації Суду, визнання юрисдикції іншого органу міжнародної кримінальної юстиції, приношення протесту проти юрисдикції МКС, виконання доручень Суду та інших органів міжнародної кримінальної юстиції, включаючи арешт і надання в їх розпорядження осіб, які знаходяться під юрисдикцією України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ:

К вопросу об учреждении и юрисдикции Международного уголовного суда //Актуальні проблеми держави і права: Збірник наук. праць. – Вип. 14. – Одеса, 2002. – С. 131 – 136.

Международно-правовая интерпретация понятия и виды уголовной юрисдикции //Актуальні проблеми держави і права: Збірник наук. праць. – Вип. 15. – Одеса, 2002. – С.21 – 24.

Институт Habeas corpus в европейской системе защиты прав человека //Актуальні проблеми політики: Збірник наук. праць.– Вип.13–14. – Одеса, 2002. – С.311 – 316.

Предметная юрисдикция Международного уголовного трибунала по бывшей Югославии //Актуальні проблеми держави і права: Збірник наук. праць. – Вип. 18.– Одеса, 2003. – С. 455 – 459.

Право на свободу и личную неприкосновенность: статья 5 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод //Актуальні проблеми політики: Збірник наук. праць.– Вип.16. – Одеса, 2003. – С.606 – 610.

Международный уголовный суд: проблемы юрисдикции //Український часопис міжнародного права. – №4 (Спеціальний випуск: міжнародний кримінальний суд). – Київ, 2003. – С. 76 – 87.

Актуальные проблемы международной уголовной юрисдикции //Информационное обеспечение противодействия организованной преступности. Сборник научных статей. Библиотека журнала “Юридический вестник”.– Одесса, 2003. – С. 128 –135.

Учреждение международных уголовных судов *ad hoc* в ситуации угрозы международному миру и безопасности //Актуальні проблеми політики: Збірник наук. праць. – Вип. 21 . – Одеса, 2004. – С. 58 – 66.

К вопросу о международной уголовной юрисдикции // Международное право после 11 сентября 2001 года. Сборник научных статей. Библиотека журнала “Юридический вестник”. – Одесса, 2004. – С. 83 – 96.

Персональная юрисдикция Международного уголовного суда и проблемы имплементации Римского статута //Актуальні проблеми політики: Збірник наук. праць. – Вип.25.– Одеса, 2005. – С. 352 – 357.

Принцип комплементарности юрисдикции международного уголовного суда //Актуальні проблеми політики: Збірник наук. праць. – Вип.26. – Одеса, 2005. – С.183 – 191.

Иммунитет должностных лиц в отношении уголовной юрисдикции в контексте имплементации Римского статута Международного уголовного суда//Правовые проблемы противодействия организованной преступности. Сборник научных статей. Библиотека журнала “Юридический вестник”.– Одеса, 2005. – С.110 –121.

Юридическая квалификация террора в условиях этнополитического конфликта (в контексте предметной юрисдикции Гаагского трибунала) // Социально-правовые аспекты терроризма: Монография. – Одесса: ФЕНІКС, 2003. – С. 117 – 150.

АНОТАЦІЇ

Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11. – міжнародне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006.

Дисертація присвячена дослідженню генезису, доктринальних підстав, юридичної природи, змісту та умов здійснення юрисдикції міжнародних кримінальних судів і трибуналів, виявленню

основних тенденцій та оптимального механізму її розвитку. Розглядається юрисдикція Нюрнберзького і Токійського трибуналів, міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, Спеціального суду для Сьєрра-Леоне, постійного Міжнародного кримінального суду. Сформульовано поняття юрисдикційного режиму та його принципи, серед яких виділені вимоги легітимності, цілісності та єдності.

Досліджується специфіка двох видів міжнародної кримінальної юрисдикції: загальнообов'язкової, здійснюваної ім'ям світового співтовариства, і мультинаціональної (договірної), здійснюваної на підставі угоди держав, що засновують міжнародний суд. Доведено, що в умовах сьогодення реальну здатність протистояти культурі безкарності світове співтовариство одержить у тому разі, якщо буде використовувати обидва механізми міжнародної кримінальної юрисдикції.

Ключові слова: міжнародна кримінальна юрисдикція, міжнародна кримінальна юстиція, міжнародний кримінальний суд, міжнародний злочин, міжнародне кримінальне право.

Дрёмина Н.В. Юрисдикция международных уголовных судов и трибуналов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. Киев, 2006.

Диссертация посвящена исследованию генезиса, доктринальных оснований, юридической природы, содержания и условий осуществления юрисдикции международных уголовных судов и трибуналов, выявлению основных тенденций и оптимального механизма её развития. Рассматривается юрисдикция Нюрнбергского и Токійского трибуналов, международных трибуналов по бывшей Югославии и по Руанде, Специального суда по Сьєрра-Леоне, постоянного Международного уголовного суда.

В диссертации исследуется специфика двух видов международной уголовной юрисдикции: общеобязательной, осуществляемой именем мирового сообщества, и мультинациональной (договорной), осуществляемой на основании соглашения государств, учреждающих международный суд. Общеобязательная юрисдикция является принудительной мерой и предполагает возможность ограничения суверенитета государств без их согласия. Договорная форма международной уголовной юрисдикции основана на явно выраженном согласии государств на объединение своих юрисдикционных полномочий.

Рассматривая правовые основания юрисдикции Международного трибунала по бывшей Югославии и Международного трибунала по Руанде в контексте проблемы их легитимности, автор отмечает, что юрисдикция современных международных уголовных трибуналов *ad hoc* осуществляется от имени мирового сообщества и является общеобязательной. В основе такой юрисдикции лежат универсальный характер преступлений и их правовая квалификация как преступлений, затрагивающих интересы мирового сообщества в целом, а также политическая оценка ситуации, позволяющая Совету Безопасности квалифицировать ее как представляющую угрозу международному миру и, соответственно, действовать на основании главы VII Устава ООН. В работе проанализированы специфика и основные характеристики юрисдикции *ratione loci*, *ratione temporis*, *ratione personae* международных уголовных трибуналов *ad hoc*. Изучены и обобщены судебные решения международных уголовных трибуналов по бывшей Югославии и Руанде, в частности, содержащие интерпретацию юрисдикции *ratione materiae*, на основе чего сформулированы основные элементы преступлений, входящих в предметную юрисдикцию трибуналов. На примере Специального суда по Сьєрра-Леоне рассмотрена смешанная договорная юрисдикция.

Особое внимание уделено юрисдикции постоянного Международного уголовного суда, учрежденного в соответствии с Римским статутотом, принятым 17 июля 1998 г. Дипломатической конференцией полномочных представителей под эгидой ООН. Присятие Статута явилось историческим событием, которое ознаменовало собой крупную победу международного сообщества в борьбе с безнаказанностью. В диссертации исследован процесс разработки и

согласования текста Римского Статута в части, касающейся юрисдикционного режима, подробно рассматриваются временная, персональная, предметная юрисдикция Суда.

Порядок учреждения Международного уголовного суда путем принятия многостороннего международного договора свидетельствует о том, что он не может самостоятельно выступать от имени мирового сообщества в целом и претендовать на осуществление внедоговорной юрисдикции по своему усмотрению. Тем не менее, согласно Статуту, Суд может быть ею наделен по решению Совета Безопасности. Таким образом, Римский статут создает юрисдикционный режим, объединяющий договорную юрисдикцию с юрисдикцией от имени мирового сообщества.

По мнению автора, учреждение Международного уголовного суда не исключает возможности и целесообразности создания международных уголовных трибуналов *ad hoc* в экстраординарных ситуациях, представляющих угрозу миру и международной безопасности, а также интернационализированных судов со смешанной уголовной юрисдикцией.

Ключевые слова: международная уголовная юрисдикция, международная уголовная юстиция, международный уголовный суд, международные преступления, международное уголовное право.

Dromina, Nataliya Viktorivna. Jurisdiction of the International Criminal Courts and Tribunals. - Manuscript.

Dissertation for obtaining an academic degree of a Candidate of Legal Sciences (equivalent to PhD in Law). Specialization 12.00.11. – International Law. – The Institute of International Relations, Kyiv Taras Shevchenko National University. – Kyiv, 2006.

The dissertation presents research and analysis of genesis, doctrinal grounds, legal nature and conditions of application of jurisdiction of the international criminal courts and tribunals, determination of the basic tendencies and optimal mechanism of their development. The jurisdiction of Nuremberg and Tokyo Tribunals, International Tribunals for Former Yugoslavia and Rwanda, Special Court for Sierra-Leone, and permanent International Criminal Court is analyzed. The definitions of the jurisdictional regime and its principles are formulated, among which requirements of legitimacy, integrity and unity are emphasized.

Two types of the international criminal jurisdiction and their specifics are examined: the first is universally binding and applied on behalf of the world community, and the other is multinational (treaty), which is based on an agreement of states establishing an international court. In the dissertation, it is proved that the contemporary culture of impunity can be efficiently resisted only in a case of existence and functioning of both types of the international criminal jurisdiction.

On the basis of the research, concrete propositions are formulated with regard to implementation of the international legal norms regulating international criminal jurisdiction into national law of Ukraine.

Key words: international criminal jurisdiction, international criminal justice, international criminal court, international crime, international criminal law.